

Романенко Оксана Вікторівна,
професор кафедри психології та
педагогіки факультету № 2 НАВС, доктор
психологічних наук, професор

ПРИНЦИП ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В РОБОТІ ПСИХОЛОГА

З ускладненням різних сторін буття людини, в сучасних умовах постійно зростають вимоги, що висувуються суспільством до представників психологічних спеціальностей. Виражена орієнтація на цінність іншої людини для цих фахівців передбачає адекватне застосування ними своїх можливостей, як міри впливу на іншу людину, що ґрунтується на переживанні почуття професіонального обов'язку та відповідальності за свої професійні дії. Ці якості притаманні лише високорозвиненій особистості, тому перед вищими навчальними закладами постає важливе завдання розвитку особистості студента в умовах професійної підготовки (І. Андрійчук, О. Бондаренко, І. Булах, Ж. Вірна, Л. Долинська, В. Карандашев, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Пророк та ін.).

Робота психолога пов'язана з великою відповідальністю за наслідки впливу на психіку іншої людини, що обумовлює необхідність визначення морально-етичних засад цієї професії. Актуальність цієї проблеми весь час зростає у зв'язку з розвитком психологічної науки та інтенсивним нагромадженням даних про різноманітні психічні феномени, проникненням у механізми психічних процесів, розкриттям механізмів їх перебігу, вивченням можливостей управління психічною діяльністю людини. Якщо ці досягнення психологічної науки та практики опиняться в руках людей, що здатні нехтувати

моральними нормами поведінки, загальнолюдськими принципами життя в суспільстві та взаєминами між людьми, то психологічне знання може принести людям зло. Особлива небезпека психологічних знань полягає в тому, що психологічні впливи на людину можуть бути непомітні, не усвідомлюватися ними, а це відкриває можливість для маніпулювання їх свідомістю, що є недопустимим і антигуманним. Тому обмірковування морально-етичних основ власної діяльності має бути постійно присутнім у професійній самосвідомості психолога, супроводжуватися прагненням до дотримання норм етичної взаємодії з іншою людиною [1; 2; 4].

В Україні діяльність системи соціальних і психологічних служб у цілому і кожного спеціаліста зокрема регулюється не тільки законодавчо, тобто певними інструкціями та методичними вказівками, а й конкретними етичними нормами. При цьому існують специфічні нормативні документи - етичні або деонтологічні кодекси, в яких зведено основні моральні вимоги до професійної діяльності практикуючих психологів та соціальних працівників. Діючий Етичний кодекс психолога був прийнятий на I Установчому з'їзді Товариства психологів України 18 грудня 1990 року. Одним із фундаментальних етичних принципів професійної діяльності психолога, які відображені в ньому, є принцип відповідальності.

Під словом «принцип» розуміється основне, вихідне положення будь-якої теорії, навчання, провідна ідея, основне правило діяльності. Принципи професійної діяльності психологів є правилами їх роботи, що виникли з досвіду практики.

«Не зашкодь» - цей принцип для психологів, так само, як для лікарів, має первинне значення. І хоч у медичній практиці помилки лікаря можуть коштувати пацієнтові здоров'я і навіть життя, помилки психолога також можуть заподіяти психічному здоров'ю клієнта великі збитки. Такі помилки виникають як, правило, при недотриманні індивідуального підходу до клієнта.

Психолог відповідальний у своїй роботі:

- перед своїм клієнтом;
- перед членами родини клієнта;
- перед організацією, у якій він працює;

- взагалі перед громадськістю.

Професія психолога пред'являє до особистості високі вимоги до професійної взаємодії з усіма учасниками цього процесу, ці властивості виступають як її внутрішні резерви. Тут має місце публічна, багатопланова робота, емоційно напружені, нерідко конфліктні ситуації.

Оскільки ця професія пов'язана з великою мірою відповідальності, важливим завданням є формування психологічної готовності майбутнього фахівця до зайняття суб'єктної позиції, здатності взяти на себе відповідальність за клієнта та прийняття професійних рішень. З метою діагностики цього параметру на етапі професійної освіти доцільно застосовувати методику дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК[^], створену Є. Бажиним, О. Голінкіною і А. Еткіндом на основі шкали Дж. Роттера [3]).

Рівень суб'єктивного контролю (локус контролю) пов'язаний з покладанням людиною відповідальності за те, що відбувається «тут і тепер», а також за віддалені наслідки власних дій, тобто із соціальною зрілістю особистості. Поняття «локус контролю» описує деяке узагальнене уявлення особи про те, що є причиною подій її життя і хто несе за них відповідальність. За локалізацією контролю кожную людину можна оцінити за шкалою «інтернальності-екстернальності». Інтернали мають внутрішній локус контролю, екстернали — зовнішній. Розходження між двома типами локалізації контролю пов'язано з успішністю людини в різних видах діяльності (успіх більшою мірою пов'язаний з інтернальним локусом). РСК є характеристикою, що допомагає визначати міру незалежності людини, її самостійності, відповідальності й активності в досягненні цілей.

Другим важливим параметром є комунікативні можливості особистості, що формуються як бажання індивіда самовиразитися та самоствердитися в діяльності, з урахуванням власних індивідуальних психофізіологічних і соціально-психологічних властивостей. Цей критерій визначається як комунікативний потенціал, тобто це сукупність притаманних особистості об'єктивних й суб'єктивних комунікативних можливостей, які реалізуються як свідомо, так і стихійно, та є

внутрішнім резервом індивіда. Комунікативні можливості є індивідуальними для кожної людини, вони визначаються наявністю досвіду та потреби у спілкуванні, а також рівнем конфліктності. Комунікативний потенціал утворюють: комунікативні можливості індивіда, які можуть бути використані особистістю в конкретних формах спілкування; психологічні властивості, набуті в реальних умовах взаємодії з іншими людьми; можливостях подальшого соціального розвитку. Цей параметр визначає глибину й повноту входження особистості у процес взаємодії, повноцінність контакту.

Нарешті, важливою умовою відповідальності психолога є такий критерій, як моральна нормативність, що забезпечує його здатність адекватно сприймати запропоновану йому соціальну роль. Цей показник відображає два компонента процесу соціалізації: сприйняття моральних норм поведінки та ставлення до вимог безпосереднього соціального оточення. Здатність до відповідальності є важливим складником професіограми сучасного психолога, на основі якої мають розроблюватися та уточнюватися освітньо-кваліфікаційні характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Г.О. Балл, П.С. Перепелиця // Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя / за ред. Балла Г.О.] - Київ-Рівне, 1996. - 128 с.

2. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. - 2003. - № 4. С. 14-17.

3. Пантелеев С. Р. Тест-опросник субъективной локализации контроля. Модификация шкалы 1-Е Дж. Роттера / С. Р. Пантелеев, В.В. Столин // Практикум по психодиагностике. Психодиагностические материалы / [Под. ред. А.А. Бодалева] - М.: Изд-во Московского ун-та, 1988. - 141 с.

4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підруч. 2-е вид. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. - К.: Каравела, 2008. - 352с.